

ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ ДО РОБОТИ В СІЛЬСЬКІЙ ШКОЛІ

УДК 371.134:372.4

Галина Коберник

ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ ДО ЗДІЙСНЕННЯ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Перебудова системи вищої освіти передбачає виведення її на світовий рівень, а тому стосується багатьох проблем, серед яких чільне місце належить професійній підготовці висококваліфікованих педагогічних кадрів, зокрема майбутніх учителів початкової школи. Практика доводить, що особистісно-розвивальна спрямованість освіти неможлива без індивідуалізації навчання.

Адже на початку навчання вчитель зустрічається з тим, що діти, які прийшли в школу, відрізняються одне від одного розвитком, готовністю до засвоєння знань, темпом роботи, швидкістю запам'ятовування, спостережливістю, зосередженістю. І вчитель має це враховувати, він повинен пам'ятати, що кожна дитина неповторна, має свій індивідуальний темп росту і розвитку, свій індивідуальний спосіб навчання. Тому важливо створити такі умови, які б сприяли ефективному навчанню відповідно до рівня розвитку учнів, забезпечували б у процесі навчання подальший розвиток здібностей та інтересів школяра [3].

Великі потенційні можливості для розв'язування цих проблем має індивідуалізація на всіх етапах навчання.

Проблемі індивідуалізації навчально-виховного процесу відводили значне місце такі видатні педагоги як Я. А. Коменський, Д. Локк, Ж.-Ж. Руссо, Й. Г. Песталощі, А. Дістерверг, К. Д. Ушинський, П. Ф. Каптеров, Б. Д. Грінченко.

Активно досліджуються питання індивідуалізації з середини ХХ століття, що знайшло своє відображення в працях Ш. О. Амонашвілі, Д. М. Богоявленського, Н. А. Менчинської, А. А. Бударного, Ю. З. Гільбуха, С. П. Логачевської, Л. С. Славіної, В. О. Сухомлинського, О. Я. Савченко, І. М. Чередова, І. Унт та ін.

За останні роки з'явилося багато нових технологій навчання. Але завжди в класі є учні з різними рівнями навчальних компетентностей з конкретного предмета, враховуючи які, педагог має спрямовувати свої дії на позитивну динаміку «зони найближчого розвитку» кожного учня класу. Отже, основне призначення вчителя у тому, щоб, знаючи і враховуючи індивідуальні відмінності у навчальних можливостях школярів, забезпечити для кожного з них оптимальний характер пізнавальної діяльності у процесі навчальної роботи.

Проте, недостатнє володіння вчителями теоретичними знаннями та вміннями здійснювати індивідуальний підхід до навчання учнів, стають

перешкодою у засвоєнні кожним учнем програмового матеріалу та у подальшому їх розвитку.

Метою статті є теоретичне обґрунтування організаційно-педагогічних умов професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до здійснення індивідуалізації навчання.

Підготувати вчителя, здатного ефективно здійснювати індивідуалізацію навчання – одне з важливих завдань вищого навчального педагогічного закладу. Неможливо уявити готовність до педагогічної діяльності без розвитку індивідуальності вчителя, потреби в самореалізації через іншу людину. Індивідуальність в цьому випадку – поєднання автономії і відповідальності, самостійності і необхідності ціннісного вибору, орієнтації і прийняття рішення. Новому типу педагогічної індивідуальності відповідає і нова педагогічна соціальність, тобто повний тип групової ідентифікації в педагогічному колективі. Індивідуальність вчителя є вищим проявом людської духовності як максимальної незалежності від зовнішніх умов здібності до збереження життєвих цінностей ідеалів в будь-яких умовах [3, с. 245].

Аналіз вітчизняної та зарубіжної педагогічної й методичної літератури показав, що вчені приділяють значну увагу питанню індивідуалізації навчання. Проте недостатньо праць практичного характеру, зокрема з підготовки майбутніх кадрів для школи, які готові розв'язати дану проблему. Сучасний вищий педагогічний навчальний заклад має підготувати вчителя, який би виключив примус з навчання, вчителя, який би своїми діями сприяв би включенню внутрішніх активізаторів діяльності учнів. «Завдання полягає в необхідності змінити умови навчання так, щоб більшість учнів вчилися на рівні пізнавальних інтересів, які зростають, і лише по відношенню до меншої частини з них, і то як виняток, були б використані засоби спонукання» [1, с. 224].

На психологічному рівні виключення жорстоких зовнішніх вимог досягається шляхом забезпечення свободи у виборі засобів, форм і методів навчання як з боку педагога, так і з боку дітей, а також за допомогою створення атмосфери довіри, співробітництва, взаємоповаги за рахунок зміни оцінної діяльності вчителів і учнів.

Розв'язати ці завдання вчитель зможе, якщо навчиться:

- адаптовувати навчальні завдання до індивідуальних особливостей учнів;
- активно включати самого учня в навчально-пізнавальну діяльність, організовану на основі внутрішньої мотивації;
- організувати спільну діяльність, забезпечити партнерські стосунки;
- забезпечення діалогічного спілкування між учнями в процесі засвоєння нових знань.

Аналіз педагогічного досвіду освітян свідчить, що при адаптуванні навчальних завдань доцільно відштовхуватися від рівня навчальних компетенцій учнів. Це забезпечить для кожного з них оптимальний

характер пізнавальної діяльності у процесі навчальної роботи. Про ефективність такого підходу свідчить 50-річний досвід роботи у початковій школі Заслуженої вчительки України, кандидата педагогічних наук, доцента С. П. Логачевської.

З метою оволодіння студентами спеціальності «Початкова освіта» її досвідом, Уманський державний педагогічний університет вже понад 10 років запрошує Світлану Панасівну для читання спецкурсу «Теорія і практика диференційованого навчання». Проводячи майстер-класи в університетських аудиторіях, науковець-практик демонструє майбутнім учителям способи диференціації (адаптування) завдань у початковій школі на різних етапах уроків та на різних етапах засвоєння навчального матеріалу.

Адаптування завдань до рівня навчальної компетентності учнів запобігає труднощам, що можуть виникнути на уроці, та не допускає відставання дітей з низьким рівнем навчальних компетентностей, з іншого – не стримує темпу зростання учнів з високим їх рівнем. Цим педагог створює умови для активізації «зони найближчого розвитку» всіх дітей класу, тобто кожен учень дістає таке навантаження, яке відповідає його рівню навченості.

В ході практичних занять майбутні вчителі усвідомлюють, що основним принципом такої індивідуалізації навчання є не диференціація змісту навчання, а диференціація допомоги або ускладнення завдання кожній дитині без зниження складності його змісту. Дозуючи допомогу, вчитель полегшує процес виконання завдання, не знижуючи програмових вимог, на рівні навчальних компетентностей учня, але не нижче середнього рівня.

На всіх етапах навчання особлива увага звертається на учнів з низьким рівнем навчальних можливостей. Звичайно, організація роботи на виконання адаптованих завдань потребує відповідного педагогічного такту.

Загальновідомо, що діти швидко і якісно опановують знання тоді, коли вони ґрунтуються на раніше засвоєних чи власному практичному досвіді. Тому учнів обов'язково треба готувати до сприймання нового матеріалу. Адже легше не допустити неточності в сприйманні учнями того чи іншого поняття або правила, ніж потім її виправляти. Особливо це важливо в початкових класах, коли школярі ще не звикли до активного пояснення і не володіють багатьма загально навчальними вміннями й навичками. Тому студенти мають усвідомити, що починати тут слід з матеріалу, який вивчається, а потім на його основі окреслити коло питань, що їх необхідно відновити в пам'яті учнів. Тоді вчитель має розробити систему діагностичних завдань, яка дасть змогу з'ясувати рівень знань, на яких будуть базуватися нові. Викладач вчить студентів, як виконувати завдання на планшетах, що дає змогу швидко встановити, хто з учнів не готовий до сприймання нового матеріалу. Студенти вчать за результатами діагностичної роботи виділяючи тимчасові навчальні групи,

а потім, використовуючи диференційовані завдання, організувати роботу цих груп на ліквідацію прогалин у знаннях, які були виявлені з допомогою діагностичної роботи. Наприклад, якщо діагностична робота складалася з двох завдань, то в класі виділиться 4 групи дітей: I – ті, хто справився з роботою повністю; II – ті, хто не виконав першого завдання; III – ті, хто не виконав другого завдання; IV – ті, хто жодного завдання не виконав.

I група на наступному етапі одержує ускладнене завдання, ніж було в діагностичній роботі, що наближує учня до засвоєння нового матеріалу; II і III групи одержують на картках систему (3–4 завдання) завдань аналогічних тим, яких вони не змогли виконати, але з підказкою до їх виконання у письмовій формі (зразок; інструкція; правило; вказівка, на якій сторінці знайти правило, яким необхідно скористатися; схеми і т.п.) IV – працює з учителем по ліквідації відповідних прогалин у знаннях (або одержує дві картки, які отримали учні II і III груп), тобто готується до сприймання нового матеріалу.

Якщо учні першої групи швидше справилися з завданням, то їм треба дати ще завдання творчого характеру або на поглиблення знань, або ж вони допомагають учням II і III груп. Завдання I групи перевіряє вчитель. Завдання решти груп перевіряють учні, записавши на дошці правильні розв'язки.

Майбутні вчителі мають усвідомити, що за таких умов створюється ситуація, під час якої кожна дитина готова сприймати матеріал, який вивчатиметься. Вона відчуватиме себе рівною серед товаришів, бо зможе брати активну участь у виведенні правил, висновків. Дитина відчуватиме впевненість у собі, до неї, хоча і маленький, прийде успіх, який окрилює кожну дитину і надихає на нові справи.

А у не підготовленої до сприймання матеріалу дитини, уже на першому етапі знайомства з новим навчальним матеріалом, породжуються «білі плями» в її знаннях.

С. Логачевська переконує майбутніх педагогів, що при засвоєнні нових знань індивідуалізована форма навчання є ефективною, якщо здійснюється в комплексі з фронтальною. Робота організовується так. Учитель спочатку пояснює матеріал усім учням класу. Далі запитує, хто зрозумів новий матеріал, або вчитель дає завдання, щоб це з'ясувати. Потім учням, які його зрозуміли (I група), дає практичне завдання, яке вони повинні розв'язати, користуючись тільки що засвоєним алгоритмом, правилом або зразком. З рештою учнів учитель повторно розбирає матеріал, уточнюючи окремі моменти, ще раз аргументуючи окремі положення. Для того, щоб краще орієнтуватися, хто над чим працює, пропонується використовувати сигнальні картки. Тому що учні з низьким і середнім рівнями навчальної компетентності, відповідаючи на запитання вчителя, узагальнюють і систематизують знання. Учні з високим рівнем навчальної компетентності, що відрізняються пізнавальною самостійністю, на цьому етапі розширюють та поглиблюють свої знання самостійно. Їм учитель дає самостійно розв'язати завдання на застосування вивченого

правила, алгоритму.

Студенти мають зрозуміти, що таке поєднання форм навчання пояснюється тим, що на початку вивчення нового матеріалу (при первинному сприйманні) ініціатива належала учням з високим рівнем навчальної компетентності. Ті, що мають середній або низький рівні – не завжди встигають за ходом колективного судження, не всі засвоюють, а запитати вчителя не наважуються. Повторний розбір із ними матеріалу дозволяє кожному з учнів встановити все незрозуміле, відповісти на поставлені запитання, спробувати сформулювати висновки.

Якщо матеріал складний, то в класі знайдеться хоча б три-п'ять учнів, які й після повторного пояснення не зовсім зрозуміли. Тоді вчитель знову з'ясовує, хто зрозумів матеріал. Виділяється друга група учнів.

1-й групі учнів учитель дає наступне в підручнику чи спроектоване на екран завдання, аналогічне тому, що вони щойно розв'язували, але розв'язують тепер вони його без підказки. Друга група учнів одержує завдання аналогічне тому, яке розв'язувала перша група на попередньому етапі уроку (користуючись алгоритмом, правилом або зразком), виставляючи сигнальну картку іншого кольору. З рештою учнів (3-я група) учитель втретє розбирає матеріал, вникаючи в усі тонкощі, нюанси, користуючись навідними питаннями, наочністю, спонукає кожного з цих учнів до активного сприймання матеріалу.

Ефективність цієї роботи підвищиться, якщо вчитель усіх учнів третьої групи викличе до дошки й надасть можливість кожному з них розв'язати завдання. Якщо той учень, до кого вчитель звернувся, не впевнений, то наступний нехай спробує розв'язати і т.д.

Багаторазове пояснення нового матеріалу на уроках математики або мови С. П. Логачевська пропонує у вигляді схеми [2, с. 10].

I етап	Працюють з учителем	i	→	1 в.	Виконуйте за зразком
II етап	Працюють з учителем	i	→	1 в.	Виконуйте самостійно
			→	2 в.	Виконуйте за зразком
III етап	Працюють з учителем	i	→	1 в.	Творче завдання
			→	2 в.	Виконуйте самостійно
			→	3 в.	Виконуйте за зразком
IV етап	Учитель допомагає при потребі найслабшим учням	Спільне завдання			Виконуйте самостійно

Під час проведення майстер-класів, студенти, виступаючи в ролі учнів, знайомляться з процесом індивідуалізації навчання таккож на етапі закріплення і застосування знань.

Студентам повідомляється, що розподіл на групи на цьому етапі оволодіння знаннями можна здійснити як за їх самовизначенням, коли є можливість вибрати завдання, так і за результатами самостійної чи контрольної роботи, де вчитель сам визначає, хто над чим має працювати.

Наприклад. На першому етапі 1-му варіанту необхідно розв'язати

завдання, яке подано як у підручнику (чи в іншій літературі) – основне завдання. Другий варіант – аналогічне, але отримує ще у письмовій формі допомогу до його розв'язання, записану на дошці або на картці. Третій варіант – розв'язує разом з учителем аналогічне завдання.

Учитель пропонує учням вибрати собі варіант і виставити такого ж кольору картку, якою крейдою на дошці записаний відповідний варіант, щоб бачити, хто над яким завданням працює. За такої організації навчальної діяльності педагог не принижує гідності особистості учня.

На наступному етапі уроку вчитель 1-му варіанту пропонує творче завдання, 2-му – аналогічне до попереднього, але без підказки, 3-й варіант – самостійно розв'язує аналогічне завдання, але з певною мірою допомоги, поданою у письмовій формі.

На третьому етапі уроку 1-й варіант розв'язує цікаве завдання, 2-й варіант – творче, 3-й – основне завдання. І нарешті, всі учні класу розв'язують спільне завдання. Найчастіше це може бути завдання, в розв'язанні якого треба знайти помилку.

Майбутній педагог має засвоїти, що індивідуалізація навчання шляхом адаптування навчальних завдань до рівня навчальних компетенцій з відповідного предмета забезпечує їх виконання кожним учнем, що дає змогу їм відчувати почуття успіху. А успіх – це бажання вчитися, пізнавати нове, незвідане.

Для адаптованої роботи над задачами з математики С. П. Логачевська пропонує студентам іншу схему, суть якої полягає в тому, що з усіма учнями класу (фронтально) вивчається умова задачі й усно складається план розв'язування. Після цього пропонується самостійно коротко записати розв'язування на планшетах. Оглянувши їх та встановивши, хто розв'язав правильно, вчитель пропонує цим учням (1 гр.) записати в зошит розв'язання. З рештою учнів (2 гр.) педагог розв'язує аналогічну задачу в якій змінено тільки числові дані. На наступному (3-му) етапі 1-й групі учнів вчитель дає розв'язати аналогічну задачу самостійно, а з 2-ю групою – розв'язує знову аналогічну до попередньої задачу, але на цей раз в ній уже змінено сюжет. На 4-му етапі учні 1-ї групи розв'язують творче завдання (Складають подібні чи обернені, чи ін. задачі), а учні 2-ї групи самостійно розв'язують задачу, в якій змінено сюжет і числові дані одночасно (під контролем учителя).

На наступних етапах розв'язування задач того ж самого виду робота спрощується. Прочитавши умову та вивчивши її, вчитель пропонує самостійно записати розв'язання задачі на планшеті. Оглянувши планшети, учням, які правильно розв'язали задачу, учитель дає завдання самостійно записати в зошит розв'язання, а решта учнів разом з учителем розв'язують аналогічну задачу, в якій змінено тільки числові дані. На наступному етапі учні 1-ї групи розв'язують творче завдання, а далі воно їм ускладнюється, а учні 2-ї групи працюють за тією ж схемою, що і в попередньому випадку.

Різноманітність прийомів перевірки – це не тільки збільшення

кількості оцінок, але й, в першу чергу, стимулювання боротьби за якість знань, за виявлення готовності до сприймання нового матеріалу, за створення оптимістичного настрою і готовності учнів працювати плідно, продуктивно.

Адаптуючи завдання, вчитель обов'язково зіставляє їх мету і зміст із рівнем знань і розвитку учнів, шукає те спільне в змісті й характері завдань, без чого не можна правильно визначити ступінь їх складності для кожної групи, і на цій основі визначає необхідний і посильний зміст та обсяг роботи. Особливістю такої роботи є різного виду її організація, яка сприяє подоланню труднощів під час засвоєння матеріалу учнями з низькими навчальними можливостями і поглибленого його вивчення з середніми і високими рівнями.

Такий підхід, переконує С. Логачевська студентів, до організації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів, дасть змогу створити ситуації для відповідного режиму праці учнів з різними рівнями навчальних компетентностей. А від цього залежить інтенсифікація навчального процесу, а значить піднесення якості знань.

З метою створення оптимальних умов для індивідуалізації навчання необхідна постійна інформація про рівень засвоєння ними знань, вмінь і навичок. Особливо важливо знати ступінь засвоєння матеріалу на кожному уроці кожним учнем, а це можна досягнути при постійній діагностиці рівня навчальних компетентностей.

Подальшого висвітлення потребує підготовка майбутніх вчителів до індивідуалізації навчання під час організації виконання домашніх завдань у початковій школі. Тому що, як би успішно не проводилися уроки, лише вони не можуть забезпечити формування навичок самостійної роботи. Ці навички формуються і при правильній організації роботи з виконання домашнього завдання, і при досконалому контролі за його виконанням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ксензова Г. Ю. Перспективні шкільні технології : навчально-методичний посібник / Г. Ю. Ксензова. – М. : Педагогическое общество России, 2004. – 224 с.
2. Логачевська С. П. Методика диференційованого навчання. 150 фрагментів уроків мови і математики 1–4 класах з елементами диференціації / Світлана Панасівна Логачевська. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 2005. – 240 с.
3. Ткаченко Л. Впровадження принципу індивідуалізації в навчально-виховний процес початкової школи / Любов Ткаченко // Початкова школа. – № 11. – 2003. – С. 13–15.